

ԵՐԵՎԱՆԻ ՊԵՏԱԿԱՆ ՀԱՄԱԼՍԱՐԱՆ
ԻՋԵՎԱՆԻ ՄԱՍՆԱՃՅՈՒՂ

Ա Կ Ո Ւ Ն Ք

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԹԻՎ 1(13)

ԵՐԵՎԱՆ
ԵՊՀ ՀՐԱՏԱՐԱԿՉՈՒԹՅՈՒՆ
2016

Հրատարակության է երաշխավորել
ԵՊՀ Իջևանի մասնաճյուղի գիտխորհուրդը

Գլխավոր խմբագիր՝

պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր ԱՇՈՏ ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ

Խմբագրական խորհուրդ՝

Գրիշա Ալեքսանի Ղարիբյան – տնտեսագիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր,

ՀՀ ԳԱԱ թղթակից անդամ

Հարություն Ալեքսանի Մարգարյան – տնտեսագիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Ռաֆիկ Ասքանազի Նահապետյան – պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Էդիկ Գարեգինի Մինասյան – պատմ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Սամվել Արշավիրի Առաքելյան – պատմ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ

Հայկ Մկրտիչի Դերձյան – իրավագիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Հենգել Գերասիմի Մանուչարյան – քաղաքագիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Աննա Գրիգորի Ասատրյան - արվեստագիտութ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Սամվել Պարզևի Մուրադյան – բանասիր. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Սեդա Քերոբի Գասպարյան – բանասիր. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Սեյրան Արտուշայի Զաքարյան – փիլիս. գիտութ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Մելսիկ Պարզևի Մկրտումյան – հոգեբանութ. դոկտոր, պրոֆեսոր

Ակունք. Գիտական հոդվածների ժողովածու / Խմբ. խորհուրդ՝

Գ.Ա. Ղարիբյան և ուրիշ.; Գլխ. խմբ.՝ Ա.Ա. Ներսիսյան. – Եր.:

ԵՊՀ հրատ., 2016 թ. – 394 էջ:

© ԵՊՀ հրատարակչություն, 2016 թ.

© Հեղ. խումբ, 2016 թ.

YEREVAN STATE UNIVERSITY
—
LJEVAN BRANCH

A K U N Q
COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES
NUMBER 1(13)

YEREVAN
YSU PUBLISHING_HOUSE
2016

Certified for publication by academic
council of Ijevan Branch of YSU

Editor-in-chief

doctor of historical science, professor **ASHOT NERSISYAN**

Editorial council

Grisha Alexan Gharibyan – doctor of economic science, professor
associate member of NAS, RA

Rafik Askanaz Nahapetyan – doctor of historical science, professor

Edik Garegin Minasyan – doctor of historical science, professor

Samvel Arshavir Arakelyan – candidate of historical science, assistant professor

Hayk Mkrtich Derdzyan – doctor of law, professor

Henzel Gerasim Manucharyan – doctor of political science, professor

Anna Grigor Asatryan – doctor of art, professor

Samvel Pargev Muradyan – doctor of philological science, professor

Seda Kerob Gasparyan – doctor of philological science, professor

Seyran Artushai Zakaryan – doctor of philosophy science, professor

Melsik Pargev Mkrtumyan – doctor of psychological science, professor

Akunq. Collection of scientific articles/Edit.council G.A. Gharibyan
and others; Editor-in-chief A.A. Nersisyan. – Yer. Է YSU publishing-
house, 2016 – 394 p.

© YSU publishing-house, 2016

© Author group, 2016

ԱՐԵՎՍՏԱՀԱՅԵՐԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ՄԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

ԿԱՐԻՆԵ ԵՂԻԱԶԱՐՑԱՆ

ՄԱՐԻՆԵ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Արևմտահայերի ազգային սահմանադրությունը, որը թուրքական կառավարության (Բ.Դռան) կողմից վավերացվեց 1863 թ., ըստ էության իրական Սահմանադրություն չէր: Այն կանոնադրություն էր, որով կարգավորվելու էին արևմտահայերի՝ կրթության, մշակույթի, եկեղեցու հետ կապված խնդիրները, միաժամանակ Ազգային Սահմանադրությամբ սահմանափակվելու էին նաև ամիրանների կամայականությունները: Այդ ամենով հանդերձ, Ազգային Սահմանադրությունը չէր երաշխավորում արևմտահայերի ազգային և անձնական իրավունքների անձեռնմխելիությունը: Չնայած զգալի թերություններին, Ազգային սահմանադրությունը նոր և առաջադիմական երևույթ էր արևմտահայ կյանքում: Նրա նպատակն էր ավելի ժողովրդավարական հիմքերի վրա դնել Կ.Պոլսի պատրիարքարանի գործունեությունը, կարգավորել **Օսմանյան պետության** և արևմտահայության փոխհարաբերությունները:

Բանալի բառեր. Արևմտայերի ազգային Սահմանադրություն, Օսմանյան կայսրություն, պատրիարք, Գերագույն Ժողով, Հոգևոր Ժողով, Ազգային ընդհանուր ժողով, Սահմանադրական հանձնաժողով, կանոնադրություն, թուրքական կառավարություն, հայ մտավորականություն:

19-րդ դարի երկրորդ կեսի արևմտահայ հասարակական-քաղաքական կյանքի կարևորագույն երևույթներից մեկն Արևմտահայերի Ազգային Սահմանադրությունն է: Կյանքի, պատվի և ինչքի անապահովությունը, կրոնական անհանդուրժողականությունը, տնտեսական հալածանքները, վարչական հոռի համակարգը, աղաների ու բեկերի շահատակությունները, ազգային կենսունակության չարաչար սպանումը, քաղաքացիական իրավունքների ոտնահարումն արևմտահայության համար դարձան Արևմտահայերի Ազգային Սահմանադրությունը կյանքի կոչելու հիմնական ազդակները: Եվրոպական այն պայմանագրերը, որոնք անդրադարձել են Թուրքիայի բարենորոգումների հարցին, վկայում են, որ Թանզիմաթում մեծ դեր են խաղացել Անգլիայի, Ֆրանսիայի և Ավստրիայի դեսպանները, ովքեր գտնում էին, որ անխոհեմ քաղաքականություն և մեծ սխալ էր պետությունների կողմից թույլ տալ, որ թուրքական կառավարությունն ինքն իր կամքով ներմուծի ու գործադրի խոստացված բարենորոգումները, որոնք միշտ մնում էին թղթի վրա՝ իբրև մեռած տառ: Թանզիմաթում քրիստոնյաներին վերաբերող տրամադրությունները հետևյալներն էին. <<Իւրաքանչիւր քրիստոնէայ կամ ոչ-մահմեդական հասարակութիւն պարտաւորվում է մի որոշ ժամանակի ընթացքում իր միջից ընտրուած յանձնաժողովի միջոցով, Բ.-Դրան հսկողութեան տակ և իմ բարձր բարեհաճութեամբ, քննել իր ունեցած առանձնաշնորհումներն եւ արտօնութիւնները, սահմանել ժամանակի և քաղաքակրթութեան պահանջած բարենորոգումներն եւ հաղորդել Բ. Դրան>>¹:

Հայերը, իրենց ներքին ազգային, հասարակական և կրոնական գործերը կարգավորելու նպատակով, 1850-1860-ական թթ. մտան սահմանադրական պայ-

---

¹ **Մարուխան.** Հայկական խնդիրն եւ Ազգային Սահմանադրութիւնը Թիւրքիայում (1860-1910), Ա հատոր, Թիֆլիս, 1912, էջ 14:

քարի հորձանուտ: Մուլթան Մէջիդի առաջին հրովարտակից (1854 թ. օգոստոսի 26) անմիջապես հետո, Գերագույն ժողովը կազմեց մի մարմին՝ «Սահմանադրական հանձնաժողով» անունով, որին հանձնարարվեց կազմել նոր «Ազգային կանոնադրություն»: Հանձնաժողովը բաղկացած էր 9 հոգևորական և 12 աշխարհիկ անձանցից²: Ուսումնական խորհրդի անդամների մեծ մասը մասնակցություն ունեին այդ հանձնաժողովի աշխատանքներին և նրա գլխավոր գործող ոգին էին համարվում: Նրանց ուժերով փոփոխված 1857թ. կանոնադրությունը վերջնականապես խմբագրված տեսքով 1859թ. դեկտեմբերին քննության առնվեց Հոգևոր և Գերագույն ժողովների կողմից: Ազգային սահմանադրության հեղինակներն էին Ն. Պալյանը, Ն. Ռուսինյանը և Գր. Օսյանը. մասնավորապես երախտիքի է արժանի Ն. Պալյանը, որը Ն. Ռուսինյանի բացատրությամբ, «իր ձեռքը գծաբեց ազգային կանոնադրության հիմնական սկզբանց այն հոյակապ հատակագիծը, որ ետքերը խմբագրաց գրչին տակ ձևերու վայելուչ փոփոխություն կրած է»³:

Կանոնադրությունը կազմված էր ժողովրդական ոգով և առաջադիմական սկզբունքներով, սակայն այն որոշ շերտերի համար չափազանց անընդունելի էր, և, անշուշտ, չուշացավ խիստ դժգոհությունը: Ամիրանների և կղերականների մի խումբ հակառակվեցին նոր կանոնադրությանը: Նրանց պարագլուխները, իբրև, կրոնի և ազգային ավանդույթներին հակառակ կանոններ էին գտել նրանում: Գևորգ պատրիարքը, ով հակասահմանադրական ամիրանների կամակատարն էր, հրաժարական տվեց: 1860 թ. մայիսի 24-ին, պատրիարք Սարգիս Գույումձյանի նախագահությամբ Ընդհանուր ժողովը վավերացրեց կանոնադրությունը⁴, որը Ռուսինյանը մկրտեց «Ազգային Սահմանադրություն» անունով:

Դեռևս 1877 թվականին եվրոպացի իրավաբան Մ. Գ. Ռոլեն-Ժեկմենը իր նշանավոր «Հայաստանը, հայերը և դաշնադրությունները» (բնագիրը՝ ֆրանսերեն, թարգմանվել է ռուսերեն՝ Մոսկվայում 1896 թվականին)⁵ աշխատության մեջ նկատում է, որ արևմտահայերի սահմանադրությունը կառուցված է ժամանակակից եվրոպական սահմանադրությունների կառուցվածքով: Նրա մասն են կազմում նախաբանը, կենտրոնական ու գավառական վարչությունները, ժողովրդական ներկայացուցիչների տեղական՝ թաղերի և թեմական ժողովները, ընտրական իրավունքը, կրթությունը և անգամ սահմանադրության վերաքննությունը կարգավորող ազգային խորհուրդների գործունեության սահմանումը⁶: Ռոլեն-Ժեկմենն իրավացիորեն կարծում է, որ «Կանոնադրությունը կրում է սահմանադրութիւն մեծադորոդ կոչումը, ուր որ իսկապէս աւելի յարմար և իր սովանդակութեան աւելի համապատասխան կը լինէր անուանել պարզապէս «Կանոնադրութիւն հայ համայնքի», որի նպատակն ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ կազմակերպումն կիսով չափ աշխարհական և կիսով չափ կրօնական մի հասարակութեան,

² Տե՛ս նույն տեղում, էջ 15:

³ *Ալպոյաձյան Ա.*, Ազգային սահմանադրությունը, իր ծագումը և կիրառությունը. «Ընդարձակ օրացույց ու Փրկյան հիվանդանոցի հայոց», Կ. Պոլիս, 1910, էջ 331:

⁴ Տե՛ս *Խառատյան Ա.*, Դարձյալ արևմտահայերի ազգային սահմանադրության մասին, Պատմաբանասիրական հանդես, Երևան, 2008, թիվ 2, էջ 83:

⁵ Տե՛ս *Րոլեն - Զեքիյան Մ. Գ.*, Армения, армяне и трактаты. – В кн.: Положение армян в Турции до вмешательства держав в 1895 году. II-е изд. М., 1896.

⁶ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 18:

որի իրաւունքները դադարում են ճիշտ այնտեղ, որտեղ սկսում են մի իսկական պետութեան իրաւունքները...>>⁷:

1860 թ. մայիսի 24-ին ընդունված Ազգային Սահմանադրության նպատակն էր կազմակերպել կրոնական և աշխարհիկ մի հաստատություն: Ազգային Սահմանադրությունը, որպէս քաղաքական փաստաթուղթ, կարգավորում էր ազգային, հոգևոր, կրթական գործընթացները: Այն կազմված էր ժողովրդավարական սկզբունքներով, բաղկացած էր ընդարձակ առաջաբանից և 150 հոդվածներից:

Ազգային Սահմանադրության հիման վրա 1860 թ. օգոստոսի 25-ին Կ.Պոլսում գումարվեց Ազգային ընդհանուր ժողով⁸: Ժողովին մասնակցում էին 120 ընտրված պատգամավորներ և նրանց այսպէս կոչված անդամակիցները՝ թվով 60 (սահմանադրության 9-րդ հոդվածով՝ մտավորականներ, ազգային, պետական, կրթական, հոգևոր և պաշտոնյա հայեր, առանց ընտրության, ինչպէս բոլոր եպիսկոպոսները, բարձրաստիճան պետական պաշտոնյաները և այլն): Ընդհանուր ժողովի առաջին⁹ առենապէս ընտրվեց Սահմանադրության հիմնադիրներից մեկը՝ Ս. Վիչենյանը (Մերվիչեն): Վերջինս անձամբ այցելել էր Երուսաղէմ: Ծանոթանալով ընտրական կարգին՝ նա պահանջում էր, որ Երուսաղէմի պատրիարքն էլ, Սահմանադրության համաձայն ազգային երեսփոխաններից ընտրվի և ոչ թէ Երուսաղէմի վանքի Միաբանությունից, ինչպէս ցանկանում էին պատրիարքն ու իր կուսակիցները: Անհամաձայնությունը վերաճեց բուռն վեճի: Մարգիս պատրիարքը մերժեց ազգային ժողովի որոշումները (1861 թ. հուլիսի 12) և նրան հակակշիռ միմիայն հոգևորականներից բաղկացած համագումար-ժողով հրավիրեց և սկսեց խառնակություններ տարածել ժողովրդի շրջանում: Կառավարության միջամտությամբ Ազգային ժողովի աշխատանքները դադարեցվեցին:

Սահմանադրության վերաքննության համար հոդված 150-ում ասվում է, որ. <<Սահմանադրութեան վերաքննութիւնը Ազգին համար անընդունելի է, երբ հիմնական սկզբանց տրամադրութեանցը համաձայն չըլլայ, այն սկզբանց, որոնցով ապահովեալ են Ազգային իրաւունքները, իրաւունք, որոնց վրայ ազգն անգամ չունի իշխանութեան տնօրէնութիւն, զի միանգամայն պարտիք են>>¹⁰:

Երկարատև պայքարից հետո, վերջապէս, 1863 թ. մարտի 17-ին կառավարությունը, ի գործածություն պատրիարքարանին, հանձնեց վերաքննված և իր հաստատած սահմանադրությունը: Վերաքննված սահմանադրությունը Ազգային ընդհանուր ժողովն ընդունեց 1863 թ. մարտի 20-ին: Փաստորեն, Ազգային Սահմանադրության ընդունումն արևմտահայ ժողովրդավարական ուժերի հաղթանակն էր հետադիմական ուժերի դէմ: Հայոց պատրիարքարանի կողմից 1863 թ. առաջին անգամ հայատառ թուրքերեն և հայերեն հրատարակված փաստաթղթում թուրքերեն բնագրի ճակատամասում գրված է. «Նիզամնամէի միլլէթի էրմենեան (Հայ ազգային կանոնադրություն)», իսկ հայերեն տարբերակում՝ «Ազգային սահմանադրություն հայոց», այսինքն հայերեն թարգմանությունը չի համապատասխանում թուրքերեն բնագրին: Ուրեմն՝ թուրքական պետության համար այդ փաստաթուղթը հայոց պատրիարքարանի, առավելագույնը՝ Օսմանյան

⁷ Տե՛ս *Մարուխան*, նշվ. աշխ., էջ 17Է

⁸ Տե՛ս *Մաղաքիա արք. Օրմանյան*, Ազգապատում, հատ. Գ, Բ հրատ., Էջմիածին, 2001, էջ 4685:

⁹ Ազգային ժողովն ուներ 3 աստենապետներ, որոնք ընտրվում էին Ընդհանուր ժողովի կողմից:

¹⁰ Տե՛ս *Մարուխան*, նշվ. աշխ., էջ 27:

կայսրության հպատակ հայ ազգի կանոնադրությունն էր: Չնայած այն հիմնված էր սահմանադրական սկզբունքների վրա, բայց հիմնական, մայր օրենք չէր:

1863 թվականին թուրքական իշխանությունների կողմից Ազգային Սահմանադրության վավերացումը տեսականորեն նշանակում էր, որ պետությունն այդ փաստաթղթով ուրվագծված շրջանակներում պարտավորվում է սահմանափակել իր իրավունքները և ընդունում հայ համայնքի ներքին գործերը տնօրինելու իրավունքը: Վավերացված Սահմանադրությունը բաղկացած էր հիմնական սկզբունքներից և 99 հոդվածներից: Այստեղ նվազեցված էր եկեղեցու, պատրիարքի և հոգևորականության դերն Ազգային ժողովում: Այս իրողությունը, ինչպես իրավացիորեն նկատում է Ա. Խառատյանը, արտացոլում էր միլեթներում (հայ, հույն, հրեա) եկեղեցու ազդեցությունը թուլացնելուն և ապա վերացնելուն ուղղված՝ օսմանիզմի գաղափարախոսության նպատակը, այն է՝ այդ հանրությունները հեռացնել իրենց դավանություններից և նախապատրաստել նրանց օսմանյան, մահմեդական զանգվածի մեջ ձուլելու գործը¹¹:

Արևմտահայերի 1863 թ. Ազգային Սահմանադրությունը հայոց նոր պատմության ժամանակաշրջանի նշանակալի երևույթներից է, որը ժամանակի հոլովությամբ արժանացել է ամենատարբեր գնահատականների: «Պետութեան համար այս օրենքը, կամ կանոնադրութիւնը Հայոց Պատրիարքարանի, առ առաւելն Թուրքիոյ հայ ազգի կանոնադրութիւնն է»¹², - վկայում է Ատոմը:

Նշենք, որ «Սահմանադրություն» անվանումն իրականում չէր համապատասխանում մերօրյա սահմանադրական իրավունքի ըմբռնմանը: Ներկայումս սահմանադրականության հայեցակարգի համաձայն՝ սահմանադրության ընդունումը նպատակ է հետապնդում ուրվագծել իշխանության իրականացման սահմանները, սահմանափակել դրանք որոշակի շրջանակներով, որից դուրս գալը կոդիվեր իբրև կամայականություն և քաղաքացիների իրավունքների ոտնահարում:

Արևմտահայերի Սահմանադրությունը մերթ գերազնահատվել է՝ ազգային ներքին կյանքը կարգավորող կանոնադրությունից բարձրացվելով Սահմանադրության աստիճանի, մերթ էլ թերագնահատվել է նրա էությունը՝ որակվելով իբրև «ոչինչ չարժեցող թղթի կտոր, սայլի քառակուսի անիվ», «ազգային եկեղեցական կարկատան» և այլն: Ազգային Սահմանադրությանը շատ դիպուկ գնահատական է տվել Ատոմը. «Ազգային օրենքի մեջ տիրող ոգին է սահմանադրութիւնը, վարչական ապակեդրոնացում, աշխատանքի բաժանում, բացարձակ աշխարհականացում, փոխադարձ պարտք եւ իրաւունք, պատասխանատուութիւն»¹³:

Այսպիսով, Ազգային Սահմանադրությունը հայ ժողովրդի արևմտյան հատվածի ներքին կյանքը կարգավորելուն ուղղված գործուն միջոց էր: Նրա բացթողումն այն էր, որ Սահմանադրության մեջ որևէ երաշխիք չկար արևմտահայերի անձնական իրավունքների պաշտպանության մասին: Ինչ վերաբերում է վարչական կախվածությանը, ապա բոլոր գործառույթները վերջիվերջո կախում ու-

¹¹ Տե՛ս *Խառատյան Ա.*, Դարձյալ արևմտահայերի ազգային սահմանադրության մասին: Պատմաբանասիրական հանդես, Երևան, 2008, թիվ 2, էջ 87:

¹² Ատոմ, Ազգային սահմանադրութիւնը. գիծեր մեր մշակույթի պատմութենէն, Կ.Պոլիս, 1914, էջ 7:

¹³ Նույն տեղում, էջ 37:

ներին Բ.Դռան բարի կամքից, որն էլ հասարակական ուժի միակ տերն էր: Ազգային Սահմանադրության <<Հիմնական սկզբունքներ>> բաժնում ասվում է. <<Ազգին ամեն մեկ անհատը առ Ազգը պարտաւորութիւններ ունի. Ազգնալ իր կողմէն առ ազգային ամեն մեկ անհատ իրաւունքներ ունի. դարձեալ ամեն մեկ անհատ իրաւունքներ ունի Ազգէն և Ազգն անհատներէն>>¹⁴:

Ինչպէս 1860 թ., այնպէս էլ 1863 թ. Սահմանադրությունները հանդես էին գալիս ոչ միայն որպէս Կ. Պոլսի, այլև Արևմտահայաստանի և ամբողջ Թուրքիայի հայ ազգաբնակչության կրթական, լուսավորական, մշակութային կյանքը իրավականորեն կարգավորող փաստաթղթեր: Ըստ Սահմանադրության՝ Ազգային Ընդհանուր ժողովը (երեսփոխանական ժողով) ընտրվում էր ամբողջ ազգի կողմից իբրև օրենսդիր մարմին: Կազմվում էր Ազգային կենտրոնական վարչություն՝ իր քաղաքական (քաղաքացիական) և կրոնական ժողովներով: Պատրիարքը և այս երկու ժողովները ներկայացնում էին գործադիր իշխանությունը: Այս վերջինն իր իրավասություններն իրականացնում էր ազգային խորհուրդների (ուսումնական, տնտեսական, դատաստանական, վանքերի) և հոգաբարձությունների (ելևմտից, կտակաց, հիվանդանոցի) միջոցով: Պատրիարքը հանդես էր գալիս որպէս Ազգային ժողովի նախագահ:

Սահմանադրությունում ասվում է. <<Պատրիարքը Ազգային ժողովոց նախագահն է և անոնց գործադիր իշխանութիւնը կը վարէ: Պատրիարքը իրաւունք չունի ազգային ժողովները կամ խորհուրդները ինքնին լուծելու>>¹⁵, -ասված է Ազգային Սահմանադրությունում: Պատրիարքից կարելի է գանգատվել և նրան պաշտոնանկ անել, եթե նա Սահմանադրության կանոններին հակառակ գործի: Առհասարակ, 1860 թ. Սահմանադրության համեմատ պատրիարքի իշխանությունը շատ էր սահմանափակված 1863 թ. տարբերակում:

Անշուշտ, 1860 թ. և 1863 թ. Սահմանադրությունների միջև կան զգալի տարբերություններ: Սահմանադրության նախնական (1860 թ.) տարբերակում նախատեսված էր 150 հոդված, Ազգային ժողովի պատգամավորների թիվը՝ 220: Ընդհանուր ժողովը տեղի է ունենում կանոնավորապէս, ամեն տարվա մարտ ամսին, իսկ արտակարգ պայմաններում կարող են հրավիրվել արտահերթ նիստեր: Վերաքննված սահմանադրության հոդվածների թիվը հասցվել է 99-ի, Ազգային ժողովի պատգամավորների թիվը 220-ից իջեցվել է 140-ի, ժողովին մասնակցող անդամակիցների թիվը չպետք է անցներ 180 հոգուց: Երկու Սահմանադրություններում էլ ոչ համամասնաբար է սահմանված Կ. Պոլսի և գավառահայ բնակչությունների ներկայացուցչությունը: 1860 թ. Սահմանադրությամբ Կ. Պոլսի 200 հազարանոց համայնքը ընտրում է 220 երեսփոխան, որից 160-ը՝ Կ. Պոլսից, 60-ը՝ 2 միլիոնանոց գավառներից¹⁶: 1863 թ. Սահմանադրությամբ՝ երեսփոխանների թիվը հասնում էր 140-ի, 100-ը՝ Կ. Պոլսից, 40-ը գավառներից¹⁷: Նախատեսված էր սովորական ընդհանուր ժողովը գումարել երկու տարին մեկ անգամ՝ երկու ամիս տևողությամբ, իսկ արտակարգ նիստեր գումարելու համար ամեն անգամ նախօրոք պետք է տեղեկացվեր Բարձր Դռանը, վերջինիս հավանությունն ստանալուց հետո միայն կարելի էր հրավիրել նիստերը:

¹⁴ Ազգային Սահմանադրութիւն Հայոց, Կ. Պոլիս, 1860, էջ 3:

¹⁵ Նույն տեղում, էջ 13:

¹⁶ Նույն տեղում, էջ 10:

¹⁷ Ազգային սահմանադրություն հայոց, Կ. Պոլիս, 1863, էջ 39:

Ինչպես նկատելի է երկու Սահմանադրությունների համեմատական վերլուծությունից՝ 1863 թ. Սահմանադրության մեջ, նախորդի համեմատությամբ, ավելի է նվազեցվել եկեղեցու, պատրիարքի ու հոգևորականության դերը Ազգային ժողովում: Հոդված 18-ում կարդում ենք. «<եթե Ս. Երուսաղեմի պատրիարքը Սուրբ Երուսաղեմի վանուց կանոնագրին հակառակ վարուի, ամբաստանութեան տակ կընկնի>»¹⁸: Նմանապես, 1860 թ. Սահմանադրությամբ պատրիարքը իրավունք ուներ վիճարկել ազգային ժողովների որոշումները և վերաքննել խնդիրը: Առանձին հոդվածներ վերաբերում էին պատրիարքին պաշտոնագրկելուն կամ պաշտոնագրկումն արգելելուն (պատրիարքին, եկեղեցիներին, վարժապետներին և այլն):

1863 թ. Սահմանադրության մեջ նորություն էր Երուսաղեմի պատրիարքի կարգավիճակի, Ազգային վարչության հետ նրա փոխհարաբերությունների և այլնի կանոնակարգումը (զետեղված են հոդվ. 17-23): Ամրագրվել է Երուսաղեմի պատրիարքի «<ներսեն>>» ընտրակարգը, որը զգալիորեն զիջում էր կրոնական պահպանողականությանը: Հիմնավորման համար մեջբերենք հոդված 22-ը, որտեղ ասվում է. «<Ս. Երուսաղեմի պատրիարքը ընտրուելու անձը գոնե երեսուն եւ հինգ տարին լրացուցած եւ ի ծնէ Օսմանեան Տէրութեան հպատակ, Միաբանութեան եպիսկոպոսներէն կամ վարդապետներէն պէտք է ըլլայ միանգամայն Միաբանութենէն զատուած մէկը պէտք չէ ըլլայ>>»¹⁹:

Անտարակույս, 1863 թ. Սահմանադրությունն իր ազգային արժեքով ու ազատականության չափանիշներով զիջում էր 1860 թ. Սահմանադրությանը: 1863 թ. Սահմանադրության մեջ, ինչպես տեսանք, առավել ընդգծված է նրա կանոնադրական բնույթը, ընդարձակված է Օսմանյան տերությունից ազգի կախման ու ենթարկվածության իրավական հարթությունը:

1863 թ. վավերացված Սահմանադրությունը գործեց մինչև 1866 թ., երբ խորը տարաձայնություններ առաջացան ազգային ժողովների, ինչպես և նրանց ու պատրիարքի միջև: Պատրիարքն հրաժարական տվեց, որից հետո խնդրին միջամտեց Բ. Դուռը և դադարեցրեց Սահմանադրության գործածությունը:

Սահմանադրությունը բերեց նաև կարևոր օգուտներ: Այն առաջ մղեց հայ մտավորական խավի վերածնունդը: Հասարակության այդ լայնախոհ հատվածը հայ ազգի փրկությունը փնտրում էր դպրոցի, եկեղեցու, վանքերի, մամուլի, թատրոնի մեջ: Հատկապես անգնահատելի նշանակություն ունեցավ Սահմանադրության այն սկզբունքը, որը թելադրում էր անվճար ընդհանուր կրթություն տալ հայ երկսեռ երեխաներին՝ առանց դասակարգային և հասարակական դիրքի խտրության: Ինչպես «<Պոլոժենիեն>>», այնպես էլ թուրքահայոց սահմանադրությունը, լինելով հայության եկեղեցական կյանքը կանոնավորող կանոնակարգեր, միաժամանակ հանդիսացան ազգային-եկեղեցական առաջադիմության խարիսխներ: Այդ բոլորը նպաստեցին հայոց ազգային ինքնագիտակցության բարձրացմանը²⁰:

Երիտթուրքական հեղափոխությունից շատ չանցած հայոց Ազգային Սահմանադրությունը վերացնելու փորձերի կապակցությամբ ակադեմիկոս Հր. Մի-

¹⁸ Ազգային սահմանադրություն, Կ. Պոլիս, 1860, էջ 13:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 14:

²⁰ *Միսնեյան Հ.*, Ազատագրական պայքարի ուղիներում, գիրք երրորդ, Երևան, 2009, էջ 863:

մոնյանը հանգամանորեն անդրադառնում է այդ փաստաթղթին, ներկայացնում նրա բոլոր բաժինների բովանդակությունը, տալիս անհրաժեշտ գնահատականներ: Այսպես՝ չժխտելով այն օգտակար դերը, որ Սահմանադրությունն ունեցել է թուրքահայոց կյանքում, նա միաժամանակ ընդգծում է, որ այն շատ պակասավոր էր: Սահմանադրությունը քիչ թե շատ արդյունավետ գործում էր միայն Կ. Պոլսում և մեծ դժվարությամբ, կիսատ-պռատ էր կիրառվում բուն երկրում՝ Հայաստանում: Դրա պատճառը, հեղինակի կարծիքով այն ձախորդ հանգամանքներն էին, որոնց մեջ ապրում էին թուրքահայերը: Սյուս կողմից՝ Կ. Պոլսի հայությունը չէր հասկանում գավառի իր եղբորը, չէր ապրում նրա ցավերով ու հոգսերով²¹: Սահմանադրության մյուս մեծ պակասությունը հիմնական չարիքի դեմ նրա անուժ լինելն էր, այլ խոսքով՝ Ազգային Սահմանադրությունը գուրկ էր քաղաքական-պետական իրավունակությունից:

Արևմտահայերի Ազգային Սահմանադրությունը վերացվեց 1916 թ. և վերականգնվեց Առաջին աշխարհամարտում Թուրքիայի պարտությունից հետո՝ 1919 թ.: Լոզանի կոնֆերանսից (1922 թ., նոյեմբերի 20–1923 թ., հուլիսի 24) հետո Ազգային Սահմանադրությունը, ինչպես և Թուրքիայի բոլոր հպատակ փոքրամասնությունների կանոնադրությունները, վերացվեցին:

Карине Егиазарян, Марине Геворгян - *Национальная Конституция западных армян* .- Национальная Конституция западных армян, которая была ратифицирована турецким правительством (О. Двери) в 1863г., по сути не являлась настоящей Конституцией. Это был статут, которым должны были регулироваться вопросы, связанные с образованием, культурой, церковью, в то же время Национальной Конституцией ограничили бы своенравности амир. При всем этом, Национальная Конституция не гарантировала неприкосновенность национальных и личных прав западных армян. Несмотря на большие недостатки, Национальная Конституция была новым и прогрессивным явлением в жизни западных армян. Его целью было поставить деятельность патриархата Константинополя на более демократические основы, урегулировать отношения Османского государства и западных армян.

Karine Eghiazaryan, Marine Gevorgyan - *The national constitution of Western Armenians* .- The national constitution of Western Armenians, which was ratified by Turkish government (by O. Door) in 1863, in fact wasn't the real Constitution. It was a statute which would regulate issues related to education, culture and church of Western Armenians, at the same time it would limit amiras' contrariness. With all this, National Constitution didn't guarantee the integrity of national and personal rights of Western Armenians. Although big drawbacks, the National Constitution was a new and progressive phenomenon in Western Armenians' life. The aim of which was to put the activity of Constantinople patriarchate on more democratic basis, to regulate the relations of Ottoman state and Western Armenians.

²¹ Տե՛ս նույն տեղում:

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

Պ Ա Տ Մ Ա Գ Ի Տ Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

ԱՇՈՏ ՆԵՐՄԻՍՅԱՆ

Հայոց 1918 - 1920թթ. պետականության պատմության պարբերացման
հարցի շուրջ..... 5

ВАЛЕРИ ТУНЯН

Реальная политика и миф об “уступке” Еревана 17

ԷՂՈՒԱՐԴ ԶՈՀՐԱԲՅԱՆ

Սոցիալական հիմնախնդիրները Հայաստանի Հանրապետության
վարչատարածքային բաժանման վերափոխությունների համատեքստում 30

ՄԱՐԻՆԵ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Շինարարության ոլորտի դերը Հայաստանի երրորդ
հանրապետության տնտեսության մեջ (2001-2013 թթ.) 39

ԱՐԱ ԱԶԱՏՅԱՆ

Լեոն Շանթի պատվիրակության գործունեության գնահատականը
հայ պատմագրության մեջ 48

ԿԱՐԻՆԵ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ

Վազգեն (Տիգրան Տերոյան)/Կյանքն ու գործունեությունը/ 66

ՄԿՐՏԻՉ ԴԱՆԻԵԼՅԱՆ

Հակացարական ելույթները Կովկասի հայաշատ
բնակավայրերում 1903 թվականին 74

ԶԱՎԱՀԻՐ ԹՈՐՈՍՅԱՆ

Հայ քաղաքական մտքի ուղղվածությունները Հայաստանի
տարածքների վերաբերյալ մինչև Սևրի պայմանագիրը 84

ՀԱՍՄԻԿ ՄԻՍՈՆՅԱՆ

Արևմտահայ քաղաքական մտքի արտացոլումը Լոնդոնի
խորհրդաժողովում 95

ԿԱՐԻՆԵ ԵՂԻԱԶԱՐՅԱՆ, ՄԱՐԻՆԵ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ

Արևմտահայերի ազգային սահմանադրությունը 105

ՍՈՒՄԱՆՆԱ ՄԵՐՈԲՅԱՆ

Պատմական անհատ–ժողովրդական զանգված
հարաբերակցությունը պատմության մեջ/ պատմագրական ակնարկ / 112

ԱԶԳԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

ՌԱՏԻԿ ՆԱՀԱՊԵՏՅԱՆ

Հայ ազգագրությունը XIX դ. 70-80-ական թթ. 117

ԳՐԱԿԱՆԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՎԱԶԱԳԱՆ ԱՎԱԳՅԱՆ

Րաֆֆին Արշակ Չոպանյանի գնահատմամբ 140

ՀԱՍՄԻԿ ԳՐԻԳՈՐՅԱՆ

Կինը Գրիգոր Զոհրապի նովելներում 146

ԱՆԴՐԱՆԻԿ ԺԱՄԿՈՉՅԱՆ

Աստվածաշնչյան մոտիվներն աշուղական քնարերգության մեջ 154

ԱՐՄԻՆԵ ԱԴԱՄՅԱՆ

Հայկական նեոռոմանտիզմի դրսևորումը Ռ. Սեվակի,
Վ. Թեքեյանի և Տ. Չրաքյանի (ինտրա) ստեղծագործության մեջ..... 159

ԱԲԴԱ ՍԱՐՀԱՏՅԱՆ
Վ. Դավթյանի «Ո՛տայր ինձ զծուխ ծխանի...» պոեմը /Էտյուդ/ 169

МИХАИЛ ОТРАДИН
В двойном освещении. Комическое в романе И. А. Гончарова «Обрыв» 175

ԼԵԶՎԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԼՈՒՄԻՆԵ ԹՈՒՄԱՆՅԱՆ

Քմային ձայնավորների դրսևորումները Իջևանի խոսվածքում..... 188

ԳԱՐԻԿ ՄԿՐՏՉՅԱՆ, ԷԴԻՏԱ ԱՍՍՏՐՅԱՆ
Լատիներենի եվ հին հայերենի հոլովման տիպերի բնութագիրը 196

ՄԻՐԱ ԿԱՐԱՊԵՏՅԱՆ
Ֆրանսերենի խոսակցական լեզվի առանձնահատկությունները 206

ԿԱՐԻՆԵ ՊՈՂՈՍՅԱՆ
Գոյականի քերականական կարգերի արտահայտությունը
Հովհ. Թումանյանի արձակում 211

ԱՆԻ ԳԵՎՈՐԳՅԱՆ
Հեղինակային նորակազմությունները Ա. Անդայի
«Անկիմյուրի բնակիչները» հեքիաթ-վեպում 225

RUZANNA ARUSTAMYAN
Stylistic devices in the discourse of Hillary Clinton and Donald Trump..... 230

AÏDA MARDANIAN
Quelques problèmes du développement des capacités de lecture 235

AÏDA MARDANIAN, LIANA BAZINYAN
Les expressions somatiques français dans le
contexte interculturel (pied, nez, bouche) 240

ZARUHI ARAKELYAN
L’histoire de l’ancien français, son enseignement et sa place dans le
cursus des études modernes..... 247

TATHÉVIK BADALIAN
La problématique du Moi de l’auteuret son influence sur le texte littéraire..... 258

MANÉE AGHBALYAN
Les nouvelles technologies dans l’enseignement des langues étrangères..... 264

TINA AMIRAGUIAN
Les caractéristiques principales des textes publicitaires..... 271

ՄՇԱԿՈՒԹԱԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐԹՈՒՐ ՄԻՐԶՈՅԱՆ

Գծանկարչություն առարկայի ուսուցման առաջնային պայմանները 277

ԱՆՈՒՇ ՉԻԲՈՒԽՉՅԱՆ
Զարդանախշը կարպետային գործվածքներում 280

ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՆԻ ԽԵՉՈՅԱՆ

Սերի պայմանագիրը եվ միջազգային քրեական արդարադատության ինստիտուտի զարգացումը..... 283

ЛУСИНЕ ВАРДАНЯН

Некоторые правовые проблемы эвтаназии..... 290

ԷՂԳԱՐ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

Հայաստանի առաջին հանրապետության կոալիցիոն կառավարության փորձից..... 303

ՏՆՏԵՍԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ ԵՎ ՀՈԳԵԲԱՆՈՒԹՅՈՒՆ

ԻՍԴԱՅԵԼ ՍՈՎՍԵՍՅԱՆ

Եվրասիական տնտեսական համագործակցության ձեկավորման օրինաչափությունները և զարգացման շրջանները. Նոր եվրասիականացում..... 309

РЕНАТ ЗЕЙНАЛОВ

Глобализация экономики и ее влияние на производственный потенциал предприятия 317

ԱՆՆԱ ՔՄՄԱԼՅԱՆ

Սահմանամերձ գոտու երիտասարդների սթրես-կայունության առանձնահատկությունների հոգեբանական բնութագիրը 323

ՈՒՍՈՒՄՆԱՄԵԹՈՂԱԿԱՆ

ԼԻԼԻԹ ՅԼՉՅԱՆ

Տեսողական ընկալման զարգացումը կերպարվեստի պարապմունքներում 331

ՆՈՆՆԱ ԽԱՉԱՏԻՅԱՆ

Կրթական ծառայությունների մատուցման ռազմավարությունը ասպիրանտուրայում 336

ԹԱՄԱՐԱ ՀԱՐՈՒԹՅՈՒՆՅԱՆ

Ուսուցչի ստեղծագործական գործունեության առանձնահատկությունները..... 339

ՌՈՒԶԱՆ ՄԻԴՉՈՅԱՆ

Թարգմանության հիմնական տեսակները 344

ՏԻԳՐԱՍԻ ԱԿՕՍՅԱՆ

Сравнительный анализ деятельности основателей детских садов в Армении и России в 19-ом веке 350

NARINE GASPARYAN

The importance of encouragement in the process of learning 355

ANAHITE HOVHANNISSIAN

Comment utiliser un dictionnaire encyclopédique..... 361

ՄՅՈՒՋԱՆՆԱ ԱԶԱԴՅԱՆ

Կրթության հիմնախնդիրները Հայաստանի
հանրապետությունում(1991-1999 թթ.) 365

ԱՐԹՈՒՐ ՄԻՐՉՈՅԱՆ

Դեռահասների հոգեկան վիճակների ինքնագնահատականի
և ֆրուստրացիոն հակազդումների թեստավորման
համեմատական վերլուծություն 371

ЛИЛИ АРУТЮНЯН

Методика преподавания русского языка в армянской
общеобразовательной школе 375

Ի ԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ «ԱԿՈՒՆՔ»-Ի ՀԵՂԻՆԱԿՆԵՐԻ

«Ակունքում» տպագրության ներկայացվող հոդվածների տեխնիկական պահանջները.

- Տպագրության ներկայացվող հոդվածները պետք է գրված լինեն Word տեքստային խմբագրի օգնությամբ:
- Հոդվածները ներկայացնել հայերեն, ռուսերեն, անգլերեն, ֆրանսերեն կամ գերմաներեն լեզուներով:
- Հոդվածի շարվածքը լինի Unicode-ով (հայերեն հոդվածների դեպքում՝ նաև Sylfaen տառատեսակով), տառաչափը՝ 12, միջտողային հեռավորությունը՝ 1.5, թղթի ֆորմատը՝ A4:
- Հոդվածի սկզբում գրել վերնագիրը՝ մեծատառերով, հաջորդ տողում՝ հեղինակի (հեղինակների) անուն, ազգանուն, հայրանունը՝ մեծատառերով:
- Հղումները դնել տողատակում՝ համարների աճման կարգով, նշել աղբյուրը՝ հեղինակին, վերնագիրը, հրատարակության վայրը, տարեթիվը (պարբերական հրատարակության դեպքում՝ նաև համարը) և էջը (էջերը):
- Հոդվածի վերջում գրել հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն ամփոփագրերը՝ 50-60 բառի սահմաններում, և բանալի - բառերը:
- Հոդվածին անհրաժեշտ է կցել նաև (առանձին էջով կամ առանձին ֆայլով) հոդվածի վերնագիրը և հեղինակի (հեղինակների) անուն, ազգանուն, հայրանունը՝ հայերեն, ռուսերեն և անգլերեն լեզուներով, ինչպես նաև հեղինակի (հեղինակների) տվյալները՝ կոչումը, պաշտոնը, աշխատանքի վայրը, հեռախոսի համարը (համարները), էլեկտրոնային փոստի հասցե (e-mail):
- Հոդվածները ներկայացնել էլեկտրոնային տարբերակով
  - Երևանի պետական համալսարանի Իջևանի մասնաճյուղ, Բնական գիտությունների ֆակուլտետի մասնաշենք՝ Մելինե Մելիքյանին, կամ
  - ուղարկել akunq.ysuib@gmail.com և banber_ib@ysu.am էլեկտրոնային հասցեներով:

Ա Կ Ո Ւ Ն Ք

ԳԻՏԱԿԱՆ ՀՈԴՎԱԾՆԵՐԻ ԺՈՂՈՎԱԾՈՒ

ԹԻՎ 1(1)

A K U N Q

COLLECTION OF SCIENTIFIC ARTICLES

NUMBER 1(13)

Համարի պատասխանատու՝ Ա.Ա. ՆԵՐՍԻՍՅԱՆ
Համակարգչային ձևավորումը՝ Մ.Կ. ՄԵԼԻՔՅԱՆԻ

Number-responsible – A.A. NERSISYAN
Combuter designer - M.K. MELIKYAN

Տպագրված է «Արման Ասմանգուլյան» ԱԶ-ում:
ք. Երևան, Զր. Ներսիսյան 1/125

Չափսը՝ 70x100¹/₁₆: Տպ. մամուլը՝ 26,625:
Տպաքանակ՝ 100:

Size- 70x100¹/₁₆. Press- 26,625.
Edition- 100.

ԵՊՀ հրատարակչություն/ YSU publishing-house
ք. Երևան, 0025, Ալ. Մանուկյան 1/ c. Yerevan, 0025, Al. Manukyan 1